

АНАЛІЗ САНКЦІЙ СТАТЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ В ХОДІ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

РУБЦОВ В. В. - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

Осуществляется анализ положений уголовного законодательства Украины, в части наказуемости за преступления, совершаемые экспертами; определяется целесообразность мер освобождения от уголовного наказания лиц, совершивших рассматриваемые преступления.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, експерт, порушення, кримінальне законодавство.

Постановка проблеми

Існуючий стан законодавства, практики, а також теорії кримінального права, в частині відповідальності за злочини, які вчиняються експертами, веде до численних негараздів. Тому для всебічного дослідження складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за порушення, допущені у ході експертної діяльності, необхідно здійснити аналіз санкцій за кримінальним законодавством України, вивчення яких допоможе виявити переваги і недоліки окремих законодавчих конструкцій.

Стан дослідження

На сьогодні відсутні будь-які фундаментальні дослідження, в яких комплексно розглядалась проблема міри покарання за порушення, вчинені в ході експертної діяльності. Аналіз положень чинного кримінального законодавства України, в частині з'ясування відповідальності за аналізовані посягання, став об'єктом розгляду лише поодиноких авторів, таких як О. І. Габра, В. М. Колесника, О. А. Платонова, М. В. Шепітька та інших.

Тому основними завданнями цієї статті є аналіз проблеми караності злочинів, які вчиняються у ході експертної діяльності, а також визначення прогалин та протиріч, які існують між санкціями статей Особливої частини КК України.

Виклад основних положень

У ч. 1 ст. 12 КК України передбачено, що залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Регламентация в КК України вказаного законодавчого положення є позитивним рішенням, оскільки відповідна класифікація є фундаментом, на якому будується сувороструктура інших найважливіших інститутів кримінального права. У свою чергу, з аналізу санкцій, які передбачають кримінальну відповідальність за порушення, вчинені в ході експертної діяльності та з урахуванням положень ст. 12 КК України, випливає, що за ступенем суспільної небезпеки аналізовані посягання є злочинами невеликої тяжкості (ч. 1 ст. 365-2, ч. 1 ст. 384, ст. 385, ст. 387 КК України), середньої тяжкості (ч. 2 ст. 365-2, ч. 3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 384 КК України), тяжкими (ч. 3 ст. 365-2, ч. 4 ст. 368-4 КК України). Натомість, таких порушень, які вчинені в ході експертної діяльності, які б самі собою становили особливо тяжкий злочини, у КК України не регламентовано.

Законодавець до осіб, які вчинили злочини в ході експертної діяльності, передбачає такі види покарань, як штраф (ст. 365-2, ч. 3,

4 ст. 368-4, ч. 1 ст. 385, ст. 387 КК України), позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 365-2 КК, ч. 3, 4 ст. 368-4, ч. 2 ст. 387 України), виправні роботи (ст. 384, ст. 387 КК України), конфіскація майна (ч. 3 ст. 365-2, ч. 4 ст. 368-4 КК України), арешт (ч. 1 ст. 384, ч. 1 ст. 385, ч. 2 ст. 387 КК України), обмеження волі (ст. 384 КК України), позбавлення волі на певний строк (ч. 2 ст. 384 КК України).

Окрім того, щодо вчинення аналізованих посягань існує можливість застосування декількох покарань одночасно, а саме: штраф з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ч. 1, 2 ст. 365-2, ч. 3 ст. 368-4 КК України), штраф з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та з конфіскацією майна (ч. 3 ст. 365-2, ч. 4 ст. 368-4 КК України) або без такої (ч. 3 ст. 365-2 КК України), арешт з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 387 КК України).

Здійснюючи аналіз санкцій статей, які передбачають відповідальність за порушення, вчинені в ході експертної діяльності, відзначаємо, що вони є альтернативними (містять вказівку на два або більше види основних покарань (ст. 384, ч. 1 ст. 385, ч. 1 ст. 387 КК України), кумулятивними (крім основного, містять ще й додаткове покарання (ст. 365-2, ч. 3, 4 ст. 368-4 КК України), альтернативно-кумулятивними (окрім основних видів покарань, передбачене ще й одне додаткове покарання, яке може бути як обов'язковим, так і факультативним (ч. 2 ст. 387 КК України), відносно визначеними (передбачають можливість застосування лише одного виду основного покарання, не вказуючи текстуально його нижню межу, але обов'язково вказуючи його вищу межу (ст. 384 КК України).

У подальшому зазначимо, що до експертів, як кримінально-правовий захід, можуть застосовуватись такі додаткові покарання, як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а також конфіскація майна. У кримінально-правовій літературі вказується, що «додаткове покарання за своїм функціональним призначенням спрямоване на корегування впливу основного покарання, яке у собі містить основний

тягар правообмежень. З урахуванням цього положення додаткове покарання за жодних умов не може бути суворішим за основне, адже в іншому випадку порушуються правила поділу покарань на основні і додаткові» [1, с. 116-117]. Окрім того, зазначається, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може застосовуватись тільки до тих основних покарань, які є більш суворими [2, с. 301].

Однак з аналізу санкцій, які передбачають кримінальну відповідальність експертів, випливає, що основним покаранням є штраф. За системою покарань, яка закріплена в статті 51 КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є більш тяжким покаранням, ніж штраф, оскільки вражає не лише майнові, але й трудові права засудженого, що, безумовно, в цілому позначається на його правовому статусі, у тому числі і експерта. Разом із тим видається, що призначення як додаткового покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, є необхідним в силу того, що відносно несуворій зміст основного покарання (наприклад, сплата штрафу у розмірі трьохсот н.м.д.г. за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 387 КК України) не дасть можливості експерту повною мірою на собі відчутти каральний вплив з боку держави.

Відомо, що судовий експерт є суб'єктом, який займається професійною діяльністю. І цілком закономірним є запровадження у санкції статті, яка передбачає відповідальність за злочини, вчинені в ході експертної діяльності, додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, ч. 3, 4 ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» та ч. 2 ст. 387 «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування» КК України). Однак, незрозумілим є той факт, чому законодавець за вчинення експертом злочинів, передбачених ст. 384 «Завідомо неправдиве показання» та ст. 385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання

покладених на них обов'язків» КК України не встановив такого додаткового покарання. Разом із тим, слід зазначити, що у ч. 2 ст. 55 КК України вказується, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Однак не зрозумілим є той факт, яким критерієм користувався законодавець, вказуючи в одній санкції статті на такий вид покарання, а в іншій – ні. Так, наприклад, якщо порівнювати злочини, передбачені ст. 384 та ст. 387 КК України, то за ступенем суспільної небезпеки завідомо неправдивий висновок експерта, який поєднаний з обвинуваченням у тяжкому або особливо тяжкому злочині, є більш небезпечним, ніж розголошення даних досудового розслідування, якщо такі дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне доповнити основні покарання, які передбачені у санкції статті 384 та 385 КК України додатковим - позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років.

Слід зазначити, що законодавець, як додатковий вид покарання за злочини, які вчиняються у ході експертної діяльності, передбачає конфіскацію майна. Конфіскація майна, як вид кримінального покарання за злочини, передбачені ч. 3 ст. 365-2 та ч. 4 ст. 368-4 КК України, є ефективним засобом протидії злочинності (здатна впливати на свідомість особи, шляхом усвідомлення можливості обмежень не лише її майнових прав, але й членів її сім'ї), а також має велике значення для індивідуалізації покарання (є допоміжним засобом, який посилює каральну та виховну можливість основного покарання).

Нагадаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 59 КК України покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або

частини майна, яке є власністю засудженого та застосовується лише у таких випадках:- 1) як додатковий вид покарання; 2) за вчинення тяжких та особливо тяжких корисливих посягань; 3) у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК України. Не викликає заперечень той факт, що діяння, які передбачені ч. 3 ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» та ч. 4 ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК України є корисливими посяганнями та в залежності від ступеня тяжкості відносяться до тяжких злочинів. Однак, необхідно звернути увагу на одну непослідовність: законодавець як додатковий вид покарання за одержання особою неправомірної вимоги, яке вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднане з її вимаганням (ч. 4 ст. 368-4 КК України), передбачає відповідальність у виді конфіскації майна. Натомість, за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, вчинене щодо неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно, якщо це спричинило тяжкі наслідки як додатковий вид покарання, передбачена конфіскація майна або без такої. Незрозумілим є той факт, чому законодавець за однакові за ступенем суспільної небезпеки корисливі посягання передбачає покарання в одному випадку у виді конфіскації майна (ч. 3 ст. 365-2 КК України), а в іншому – у виді конфіскації майна або без такої (ч. 4 ст. 368-4 КК України). Відзначимо, що подібного роду вказівки у кримінальному законі сприяють суддівському свавіллю, оскільки «чим більша довіра законодавця до суддівського корпусу, тим більші межі розгляду він допускає при індивідуалізації відповідальності» [3, с. 300]. Більше того, спричинення злочином (ч. 3 ст. 365-2 КК України) тяжких наслідків (заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення особи до самогубства, масові отруєння людей, дезорганізація діяльності органів державної влади чи місцевого самоврядування, приховування особою тяжких або тяжких злочинів тощо [4]), все ж таки, за ступенем суспільної небезпеки є більш небезпечним, ніж вчинення діяння, передбаченого ч. 4 ст. 368-4 КК України. За таких умов видається, що законодавцеві необхідно

відмовитись від використання юридичної конструкції «з конфіскацією майна або без такої» та вказати у санкції ч. 3 ст. 365-2 КК України на додатковий вид покарання у виді конфіскації майна.

У подальшому зазначимо, що вчені, які досліджували кримінально-правові санкції наголошують на тому, що зростання санкцій, за основний, кваліфікований та особливо кваліфікований види злочину повинна йти або «у стик» або «з перекриттям» в залежності від особливостей конкретного складу злочину [5, с. 44]. Тобто «розрив» між максимальним розміром покарання за злочин з основним складом і мінімальним розміром покарання за злочин з кваліфікованим складом (так само як і розрив між максимальним розміром покарання за злочин з кваліфікованим складом і мінімальним розміром покарання за злочин з особливо кваліфікованим складом) є неприпустимим явищем. Погоджуючись із вказаною позицією, відзначимо, що аналіз санкцій статей, які передбачають відповідальність за порушення, вчинені в ході експертної діяльності, показав, що законодавець в окремих санкціях статей не порушив вищезазначеного правила (ст. 365-2, ст. 387 КК України). Як приклад, наведемо санкцію статті, яка передбачає відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України). Так, санкція ч. 1 ст. 365-2 КК України передбачає основне покарання у виді штрафу у розмірі від однієї тисячі до трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, санкція - ч. 2 ст. 365-2 КК України – від трьох тисяч до десяти тисяч н. м. д. г., а санкція ч. 3 ст. 365-2 КК України - від десяти тисяч до двадцяти тисяч н. м. д. г. Натомість, при конструюванні санкції статті 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК України це правило було порушено парламентарями. Так, санкція ч. 3 ст. 368-4 КК України передбачає основне покарання у виді штрафу у розмірі від п'яти до десяти тисяч н. м. д. г., а санкція ч. 4 ст. 365-2 КК України – від дванадцяти до вісімнадцяти тисяч н. м. д. г. Отже, між максимальним розміром покарання у виді штрафу за злочин, передбачений ч. 3 ст. 365-2 КК України і мінімальним розміром покарання за злочин, передбачений ч. 4 ст. 365-2 КК

України утворився «розрив» розміром у дві тисячі н. м. д. г.

Аналізуючи міри покарання за деякі посягання, які вчиняються в ході експертної діяльності, можна стверджувати, що певні неточності простежуються у встановленні санкцій за злочини, які передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 384 КК України. У свою чергу, за надання завідомо неправдивого висновку експертом передбачена відповідальність у виді виправних робіт строком до двох років або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років. Вчинення відповідного посягання за наявності кваліфікуючих ознак карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Санкції статті простого та кваліфікованого видів завідомо неправдивого висновку є альтернативними. Суд має право з декількох видів покарання обирати те, що в кожному конкретному випадку найбільше відповідає тяжкості вчиненого посягання та враховує особу злочинця.

Якщо порівнювати санкції ч.1 та ч. 2 ст. 384 КК України, то виходить, що за завідомо неправдивий висновок експерта без кваліфікуючих ознак, суд може призначити таке ж покарання, як за надання завідомо неправдивого висновку, поєднаного з обвинуваченням у тяжкому або особливо тяжкому злочині (виправні роботи на строк до двох років). Така ж ситуація спостерігається і під час аналізу санкцій ст. 387 КК України. Так, у ч.1 ст. 387 КК України за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування передбачене як альтернативне покарання виправні роботи на строк до двох років. Натомість, ч. 2 ст. 387 КК України за розголошення відповідних даних, якщо вони ганьблять людину, принижують її честь і гідність, передбачає ту ж міру покарання і у тому ж розмірі, який встановлений у ч. 1 ст. 387 КК України, а саме: виправні роботи на строк до двох років.

Таким чином, порушується давно вироблене правило, відповідно до якого конструкція санкцій у статтях, які мають кілька частин, повинна бути побудована таким чином, щоб мінімальний рівень санкції частини статті, яка посилює покарання, не повинен

заходити за максимальний рівень покарання, яке передбачене за менш суспільно небезпечне діяння [5, с. 32]. Це правило, безумовно, не є загальнообов'язковим, проте його врахування, видається, усуне певні труднощі під час призначення покарання. Окрім того, справедливими є твердження вчених, які вважають, що покарання має посилюватись з підвищенням значущості об'єкта, що охороняється [5, с. 54], а об'єкти різної соціальної значущості повинні отримати оцінку у кримінально-правових санкціях шляхом встановлення більш суворих санкцій за посягання на більш значущі об'єкти [6, с. 62-63].

Звертає на себе увагу надзвичайно м'яка санкція ч. 1 ст. 384 КК України. Слід зазначити, що у теорії кримінального права з цього приводу неодноразово вносились пропозиції щодо розширення санкції ч. 1 ст. 384 КК України ще одним видом покарання у виді позбавлення волі строком до двох років [7, с. 1101]. Як аргумент, наводили санкцію ст. 383 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину та визначає максимальне покарання у виді позбавлення волі строком до двох років. Згадана стаття міститься в одному і тому ж розділі зі ст. 384 КК України, та відповідно має майже однаковий рівень суспільної небезпеки, характеризується заподіянням шкоди однорідним суспільним відносинам – у сфері правосуддя [7, с. 1101]. Видається, все ж таки, необхідно посилити відповідальність за некваліфіковану дачу завідомо неправдивих показань, в тому числі і висновку експерта, передбачивши можливість призначення за діяння, передбачене ч. 1 ст. 384 КК України, більш суворого покарання - позбавлення волі строком до двох років. При цьому відзначимо, що законодавцем не враховується, що суспільна небезпека подібних діянь у ряді випадків є значною (наприклад, коли завідомо неправдивий висновок експерта поєднаний з обвинуваченням у злочині середньої тяжкості). Обвинувачення подібного роду можуть суттєво вплинути на здоров'я несправедливо обвинуваченого, оскільки він «пройде “прес” кримінального судочинства», «... йому суттєво “потріпають” нерви» [8]. Окрім того, надзвичайно м'яка санкція ч. 1 ст. 384

КК України робить профілактичну та каральну дію цієї статті майже неефективною. Показово, що за результатами проведеного анкетування, на запитання: «Як Ви вважаєте, який вид покарання є найбільш адекватний типовій суспільній небезпеці злочину, описаного у ч. 1 ст. 384 КК України?» переважна більшість респондентів відповіла, що таким є саме позбавлення волі (87 %). Таким чином, пропонуємо санкцію ч. 1 ст. 384 КК викласти у такій редакції: «...караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років...».

Від розміру санкцій залежить також застосування заохочувальних норм (звільнення від кримінальної відповідальності, а також звільнення від відбування покарання). У свою чергу, однією з умов відмови держави в особі компетентних органів від засудження того, хто вчинив злочин, є вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості. Нагадаємо, що посягання, які вчиняються у ході експертної діяльності, є злочинами різного ступеня тяжкості, в тому числі і невеликої тяжкості (ч. 1 ст. 365-2, ч. 1 ст. 384, ст. 385, ст. 387 КК України). Такий стан речей свідчить про те, що у випадку дотримання винним зобов'язань, передбачених ст.ст.44-49 КК щодо нього в обов'язковому порядку застосовуватимуть інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Так, наприклад, експерт, який надав завідомо неправдивий висновок (ч. 1 ст. 385 КК України), звільняється від кримінальної відповідальності за умови, якщо він щиро розкається у вчиненому, активно сприяв розкриттю злочину та усунув заподіяну шкоду.

Окрім того, відносно експертів, які вчинили злочини, передбачені ч. 1, 2 ст. 365-2, ч. 3 ст. 368-4, ч. 1, 2 ст. 384, ст. 385, ст. 387 КК України), суд може прийняти рішення щодо їх звільнення від покарання. Такі рішення відповідають нормам чинного кримінального законодавства, оскільки у ч. 4 ст. 75 КК України вказується, що особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути за

АНОТАЦІЯ

Здійснюється аналіз положень кримінального законодавства України, у частині караності за злочини, які вчиняються експертами; визначається доцільність заходів звільнення від кримінального покарання осіб, які вчинили відповідні злочини.

вираком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною. Фактично, питання застосування інституту звільнення від відбування покарання вирішується в залежності від суб'єктивної оцінки правозастосовного органу, який може скористатися або не скористатися своїм правом.

У свою чергу, Н. М. Охтирська зазначає, що з одного боку, тенденція щодо звільнення осіб від відбування покарання цілком відповідає сучасним європейським вимогам щодо гуманізації покарань та поступовому переходу від карального до відновлювального правосуддя. Однак, з іншого боку, застосування цього інституту в окремих випадках нерідко призводить до фактичної безкарності злочинців та унеможливає досягнення цілей кримінального покарання [9, с. 90-91].

Висновки

Таким чином, систему покарань за злочини, які вчиняються експертами, навряд чи можна назвати досконалою. Такі міркування впливають з того, що не повністю витримується логіка застосування окремих видів покарання, зокрема, є прогалини та протиріччя між санкціями статей Особливої частини КК України. Окрім того, окремі санкції статей КК України, що передбачають відповідальність за порушення, вчинені в ході експертної діяльності, не відповідають тяжкості злочину, а також не погоджені з тими санкціями, які містяться в близьких по виду і характеру злочинів.

Література

1. Ковтун Н. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання для неповнолітніх / Н. Ковтун // Вісник національної ака-

SUMMARY

The analysis of provisions of the criminal legislation of Ukraine, in the part of determination of the liability for crimes committed by experts has been carried out; determined by expediency measures exemption from punishment who committed crimes.

демії прокуратури України. - №3. - 2009. - С. 116-123.

2. Энциклопедия уголовного права / [издание профессора Малинина]. - Т. 8: Уголовная ответственность и наказание. - СПб: ГКА, 2007. - 800 с.

3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посібник] / В.О. Навроцький. - К.: Юрінком Інтер. - 2006. - 704 с.

4. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень [Електронний ресурс] : постанова ПВС України від 26 груд. 2003 р. № 15 // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>

5. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С. И. Дементьев. - Ростов : Изд. Ростовского университета, 1986. - 157 с.

6. Игнатов А.Н. Совершенствование уголовных санкций и общественное мнение / А. Н. Игнатов // Криминология и уголовная политика. М., 1985. - 157с.

7. Якимовський Л.Л. Особливості суб'єктивних ознак завідомо неправдивого показання свідків / Л.Л. Якимовський // Форум права. - 2012. - № 4. - С. 1097-1102 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12jllnps.pdf>

8. Навроцька В.В. Негативні наслідки правового характеру за дачу завідомо неправдивої інформації в кримінальному процесі / В.В. Навроцька // Держава та регіони. - 2009 р. - №2. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/38/312/10996>

9. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування. / Ахтирська Н. М., Кочемировська О. О., Христова Г. О. та ін. - К.: ТОВ "К.І.С.", 2010. - 124 с.